Rise of West 1500-1800") objavljenoj 1988. godine, glavni čimbenik koji je potakao rast vojski bila je potreba za stalnom posadom bastionskih utvrđenja (tzv. *trace italienne*), napustivši samo djelomice raniju pretpostavku da su napadačke vojske morale rasti kako bi svladale čvrstu obranu bastiona. Oslanjajući se na nalaze Johna Lynna izložene u članku "*Trace italienne* i rast vojski: francuski slučaj" (The *trace italienne* and the Growth of Armies: The French Case) u *Journal of Military History* (sv. 55, 1991.), Hall donosi podatak da se prosječni broj vojnika koji sudjeluju u opsadama smanjuje između 1500. i 1650. godine (da bi zatim porastao i ponovno pao) te da je rastu vojski doprinijelo poglavito množenje samih utvrđenja, a ne povećanje stalnih posada postojećih utvrđenih mjesta. Od sredine 15. do sredine 16. stoljeća promjene do kojih je došlo pojavom topništva poremetile su stari europski sustav oslanjanja na utvrde kako bi se usporio napadač. Sustav *trace italienne* polako je počeo uravnoteživati prilike, a cijeli je proces bio dovršen zamjenom skupih masivnih obrambenih zidina za jeftiniju inačicu u obliku zemljanih nasipa. No barutno oružje nije donijelo promjenu samo opsadnome ratovanju, već je izmijenilo i bojišno ratovanje. Šesnaestostoljetne vojske postale su sporo pokretne mase pješaštva prije negoli su uopće počele rasti, a bitke utoliko krvavije i bilo ih je mnogo teže dobiti. Osim toga, ekonomske promjene u 16. stoljeću uzrokovale su smanjenje nadnica seljaka i radnika i istodobno povećale prihode države zbog čega su vojnici postali jeftiniji, a monarhije moćnije. Ipak, nezaobilazna su bila čisto logistička ograničenja što je prilično otežavalo uzdržavanje velikih vojski. Taj se nedostatak počeo prevladavati tijekom 17. stoljeća nametanjem opće vojne obveze i uvođenjem sustava kontribucije. Stoga, ako je uopće moguće govoriti o "vojnoj revoluciji", čini se da je ona proizašla više iz administrativno-političkih inovacija ranonovovjekovnih vlada, a manje su je prouzročile nove ratne tehnologije.

Radovi u zborniku pružaju uvid u bogatstvo istraživačkih sadržaja i smjernica u proučavanju srednjovjekovnog opsadnog ratovanja u njegovome mnogostrukom utjecaju na ondašnje društvo. Slična su istraživanja prijeka potreba i hrvatske povijesne znanosti koja je uglavnom propustila sustavnije se pozabaviti dotičnom problematikom. Vrijeme je da se takvo stanje u dogledno vrijeme ispravi kako bi hrvatska medijevistika uhvatila još jednu priključnicu suvremenim historiografskim strujanjima.

Hrvoje Gračanin

STEVAN K. PAVLOWITCH, TITO - YUGOSLAVIA'S GREAT DICTATOR, A REASSESSMENT,
C. HURST AND COMPANY, LONDON, 1992.

RICHARD WEST, TITO AND THE RISE AND FALL OF YUGOSLAVIA,
CARROLL AND GRAF PUBLISHERS, INC. NEW YORK, 1994.

JASPER RIDLEY, TITO, BIOGRAFIJA,
PROMETEJ, ZAGREB 2000. (PRVO IZDANJE CONSTABLE AND COMPANY LIMITED, LONDON, 1994.)

Od raspada SFRJ o maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu pojavilo se više knjiga. Neke su sjećanja bivših Titovih suradnika o kraćem vremenskom razdoblju za vrijeme kojega su radili. Drugi je dio senzacionalistički, govori mahom o Titovom privatnom životu i ne može se smatrati važnim, pa ni pouzdanim, doprinosom boljem poznavanju ključne osobe u povijesti slavenskoga juga od vremena ulaska Kraljevine Jugoslavije u svjetski sukob, pa do raspada socijalističke Jugoslavije početkom devedesetih godina 20. stoljeća. Britanci su, ipak, u samo dvije godine, između 1992. i 1994., na svjetsko tržište izbacili tri naslova o bivšem jugoslavenskom političaru (kronološkim redom, najprije je 1992. tiskana knjiga Stevana

K. Pavlowitcha, *Tito - Yugoslavia's Great Dictator, A Reassessment*, a potom su se iste, 1994. pojavile podeblje monografije Richarda Westa *Tito and the Rise and Fall of Yugoslavia* i Jaspera Ridleya *Tito, A Biography*). Monografija Jaspera Ridleya 2000. je godine prevedena na hrvatski, što se, baš kao i u slučaju malobrojnih monografija o Hrvatskoj u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, pokazalo kao izvanredan izdavački pothvat. Nepotrebno je isticati, hrvatska historiografija i publicistika nisu o maršalu Titu u posljednjem desetljeću tiskale niti jedan značajniji rad.

Od ove trojice autora, tek je Stevan K. Pavlowitch profesionalni povjesničar, profesor na sveučilištu Southampton. West i Ridley su publicisti, novinari s manje ili više prethodnoga "jugoslavenskoga" iskustva. Richard West se od pedesetih godina stalno vraćao u Jugoslaviju, učio srpski jezik i sve do devedesetih povremeno izvještavao o prilikama u SFRJ. Ridley je svjetski poznati biografist i scenarist, čije se zanimanje kreće od Napoleona III, Henrika VIII, pa do Mussolinija. Njegov je rad najoriginalniji i, dijelom, utemeljen na arhivskom istraživanju, te nizu razgovora koje je autor početkom devedesetih vodio s Titovim suradnicima. Pavlowitcheva knjiga jedina nije ilustrirana. Riječ je o tri bitno različita teksta s jednim važnom zajedničkom osobinom: tko je pročitao Dedijerovu knjigu *Josip Broz Tito*, odnosno njezin engleski prijevod *Tito Speaks*, kao i neke Đilasove knjige, slobodno može preskočiti velike dijelove sva tri rada.

Knjižica Stevana K. Pavlowitcha (119 stranica), *Tito - Yugoslavia's Great Dictator, A Reassessment* (C. Hurst and Company, London, 1992.) stilski je najuravnoteženija, ali i gustih, kondenziranih rečenica. Autor nije radio na izvorima, ali je, tvrdi, nastojao pročitati sve što je o Titu tiskano nakon njegove smrti. Literatura koju preporuča izbor je glavnih radova na engleskom jeziku. Vidljivo je da je riječ o radu profesionalca, ali i osobe koja Broza nije, a Jugoslaviju jest, posebno simpatizirala. Pavlowitch je pouzdan, njegove su materi-jalne pogreške malobrojne. Netočno, primjerice (str. 67), navodi da je Ustav SFRJ iz 1963. treći po redu (bio je, formalno, drugi), krivo (str. 64) smješta održavanje Sedmoga kongresa SKJ 1958. u Beograd (umjesto u Ljubljanu), a pad Aleksandra Rankovića 1966. tumači tek žrtvovanjem za neuspjele reforme u prethodnom razdoblju (str. 68).

Uspješno je premostio jaz koji obično postoji u opisima Titova života od onih godina koji nisu opisani kod Dedijera i kada je teže u događajnici jugoslavenske povijesti izdvojiti stvarnoga Maršala. Pavlowitchevi su zaključci o Brozu oštri, ali lucidni i logični. On je jedini analizirao tehnologiju Brozove vlasti, izvore moći i legitimiteta njegovoga režima, kao i uzroke propasti titoističkoga modela. Ističe negativno razdoblje nakon 1971., kada je u Jugoslaviji ponovo pojačana represija, a na vlast došla nesposobna i birokratizirana struktura, koja je izravno, smatra, vodila u krvavi raspad zemlje.

Knjiga Richarda Westa *Tito and the Rise and Fall of Yugoslavia* (Carroll and Graf Publishers, Inc. New York, 1994.) najopsežnija je (435 stranica s bilješkama i literaturom), a moguće ju je kritizirati na bezbroj načina. Ne samo da ništa, doslovno, ništa novo o Brozu West nije otkrio, on nije napisao ni korektan prikaz događaja na jugoslavenskom prostoru za vrijeme i nakon Titova života. Prepričao je ono što su napisali, i što je na engleski jezik prevedeno, Vladimir Dedijer i Milovan Đilas, a sve je pomiješao s vlastitim sjećanjima i doživljajima za boravaka u Jugoslaviji (uključujući i posve nevjerojatna po kojima se, na primjer, o logoru Jasenovac u Jugoslaviju jedva išta pisalo i o čemu vanjski svijet nije znao ništa!?, str. 364). Treći autor kojega West citira, a čija veza s Titom nije jasna, ali jest očigledno s drugim ciljem Westove knjige - napadima na Hrvatsku, jest Viktor Novak i njegov *Magnum crimen*. Iz Novakova djela West je prenio desetke opisa ustaških zločina i, napose, svega što je činila, kako autor stalno navodi, "hrvatska katolička crkva". Za razliku od Hrvata, srpsko svećenstvo, piše West, "nikada nije bilo usko povezano s veliko-srpskim

nacionalizmom"! (str. 293). "Dekla-raciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika" smatra "ridikuloznim dokumentom" (str. 297), a Tuđman je "neobičan Hrvat" jer se već 1941. uključio u NOB (str. 300). Naime, West Hrvate vidi jedino kao ustaše i protivnike Jugoslavije, koje stalno uspoređuje s Ircima. "Katolički" masakri nad Srbima bili su "gigantski", dok su oni "pravoslavnih" nad muslima-nima tijekom Drugoga svjetskoga rata bili "manji" (str. 305). Partizanska odmazda na Bleiburgu dogodila se samo prema Srbima i Slovencima tvrdi na jednom mjestu (str. 237), iako drugdje govori da su Britanci u Jugoslaviju vratili i Hrvate (str. 201). Momčilo Đujić opisan je kao borac za nacionalnu ravnopravnost (str.126), a Hebrang je, navodno, odstranjen iz državnoga vrha jer je bio nezadovoljan razgraničenjem između republika (str. 295). Njegovo je ubojstvo samo "moguće" (str. 234)! Za Milu Budaka piše da je nakon rata otišao u Argentinu "da bi postao savjetnik za sigurnost Juana Perona" (str. 207), iako mu je još 1945. presudio Vojni sud II armije u Zagrebu. Ustaški zločinci otac i sin Kvaternik pripadali su, piše West, lozi "nasljednih desničarskih terorista", jer je njihov rođak ubijen 1871. u oružanom napadu na Srbe u Krajini (str. 79)!

West, bez obzira na naslov, ne piše stalno o Titu, niti govori o Jugoslaviji. U njegovoj knjizi Slovenci, Makedonci i većina nacionalnih manjina uopće ne postoje. Niz važnih događaja preskače, u nekima navodi tek dio povijesnih sudionika, a neke izmišlja. Primjera je bezbroj. Među najnevjerojatnijima je svakako podatak da je Hrvatska isprva željela proglasiti neovisnost 10. travnja 1991., istoga datuma kada je to učinila i NDH, ali je sve odgođeno zbog demonstracija u Beogradu! Novi datum proglašenja neovisnosti, 25. lipnja, izabran je jer se toga dana prije deset godina ukazala Gospa u Međugorju (str. 372, 376)! Ni riječi o Ustavu iz 1974., referendumu, ništa o Slovencima, niti jedan jedini spomen rata koji je slijedio, ulozi JNA! Za SFRJ govori kako je imala "samo malu birokraciju" (str. 337).

Brojne su i Westove materijalne greške. Netočno je da je Tito bio sudionik konferencije nesvrstanih zemalja u Bandungu 1955. (str. 283), kao i to da je Staljin samo "možda" planirao atentat na Broza (str. 238), već je to bilo i te kako stvarno. Ništa, doslovno ništa nije rečeno o jugoslavenskoj politici prema Grčkoj nakon završetka Drugoga svjetskoga rata! Beogradsku deklaraciju 1955. "obradio" je u nekoliko redova (str. 267), preskočio je susret Nehrua, Nassera i Tita na Brijunima 1956. Nije jasno kakva je veza s ukidanjem vojnih postrojenja u Dubrovniku i dubrovačkoj okolici 1968. sa sovjetskom intervencijom u Čehoslovačkoj! To se, naime, Titu predbacuje kao strateški promašaj (str. 278). U usporedbi s navedenim, često netočno pisanje imena (primjerice Većeslav Holjevac je Večeslav Holjević, Tuđmanovu knjigu zove "Bespuća povijesne zbiljnosti: Rasprava o povijesti i filosofiji zlosilje", Smederevska Palanka postaje Smedereovska), posve su benigna.

West je fasciniran seksualnim nabojem koji se, prema njegovu sudu, osjeća na prostorima bivše Jugoslavije. Ponajprije navodi kako je jedna od razlika između hrvatskoga i srpskoga (koji su jedan jezik) u opscenim riječima kojima se opisuje ženski spolni organ (str. 4), a koje su česte i služe za naglašavanje u jeziku "Južnih Slavena". Na nekoliko mjesta donosi sasvim neprimjerene i vrlo lascivne opise sklonosti pornografiji. Primjerice franjevaca u Hercegovini, koji, osim za zločin, imaju sklonosti za flert. I ovi sada i oni koje je "opjevao" još Vuk Karadžić. Westu je razlika između hrvatskoga i srpskoga minimalna i nebitna, pa su oni apsolutno jedan jezik, kao što su mu Srbi, Muslimani i Hrvati isti, jedan narod različitih religija.

Teško da bi se mogla naći slična publikacija koju je moguće kupiti u vodećim svjetskim knjižarama, a da toliko negativno, neistinito, zbrkano, uz brojna ponavljanja (usporedi npr. str. 38 i 309) govori o Hrvatskoj i Hrvatima, Titu i bivšoj Jugoslaviji. Ovo je miš-maš svega i svačega. Konačno, i sam Broz, o kojemu autor

na kraju ipak izražava pozitivno mišljenje, navodno, nije došao na proslavu 25. obljetnice 5. ofenzive na Sutjesci zato jer "nije želio uznemiriti Hrvate odlaskom na ono što je stvarno bilo okupljanje isključivo Srba" (str. 327).

Jasper Ridley, *Tito, Biografija*, (Prometej, Zagreb 2000.) napisao je najpitkije i najmanje negativno intonirano djelo. Ono će u Hrvatskoj imati i najveći utjecaj na stvaranje suda o Josipu Brozu za sve one koji ga tek žele ili trebaju formirati. Ridleyev je stil jednostavan, razumljiv, zanimljiv. Njemu se katkada može prigovoriti da isuviše benevolentno gleda na određene postupke Titova režima. Uspoređuje li što se zbivalo na Golom Otoku i u političkom životu Jugoslavije s onim što je činio Staljin, Broz, svakako, uvijek dobro prolazi. Puno bolje djeluje i kada se sudski progon i zatvaranje zadarskoga filozofa Mihaila Mihailova zbog kritiziranja Lenjina usporedi sa sudbinom onih koji u Saudijskoj Arabiji ili Iranu kritiziraju proroka Muhameda (str. 411/412)! S razumijevanjem se, barem u određenoj mjeri, tumači i partizansko ubijanje zarobljenika kod Kočevlja u srpnju 1945., amnestirajući Tita navođenjem jedne njegove zapovijedi (citirane prema Brozovim *Sabranim djelima*) u kojoj se traži sprečavanje ubijanja ratnih zarobljenika. A oni su Ridleyu, samo četnici i ustaše, slovenski se domobrani ne spominju.

Ovo je, kao što u izvatku iz recenzije navodi dr. Agičić, svakako rad pisan iz britanske točke gledišta. I to toliko da su mnoge stvari zapravo jako zamagljene. Uloga Sjedinjenih Država na prilike u Jugoslaviji u završnici Drugoga svjetskoga rata, a napose u poslijeratnom razdoblju bila je jednako važna ili važnija od uloge Londona! Ridleyu Ujedinjeno Kraljevstvo prestaje biti ključni čimbenik tek po ratu 1956. godine na Bliskom Istoku.

U Ridleyevu je rukopisu neke od najvidljivijih grešaka u bilješkama ispravio urednik biblioteke "Prometej" Božo Rudež. U tekstu je, ipak, još veliki broj nepreciznosti. Tako najprije (str. 83) govori kako je Aleksandar Karađorđević 1918. proglašen kraljem novostvorene države, da bi (str. 91) uredno naveo kako je on prijestolonasljednik. Krivo je da je atentator na kralja Aleksandra bio ustaša (str. 130). U poglavlju "Od Užica do Bihaća" navodi kako su u istočnoj Bosni prve godine rata ustaše ubijale podjednako Srbe, kao i Muslimane, jer da su oni smatrani neprijateljima katoličanstva i Hrvata (str. 201). Pogrešna je i uporaba termina Centralne sile kada se govori o silama Osovine tijekom Drugoga svjetskoga rata (str. 228), kao i NKVD, kada se piše o sovjetskoj tajnoj policiji sredinom pedesetih godina (str. 367). Još je ozbiljnija (str. 286) autorova kriva kronologija ulaska i izlaska kraljevskih ministara u Privremenu vladu DFJ. Nije, kao što piše Ridley, Šubašić ušao u Titov kabinet nakon što je Ustavotvorna skupština ukinula monarhiju, niti je on na Titov nagovor podnio ostavku na mjesto predsjednika kraljevske vlade. Šubašić, Grol i ostali s Titom su formirali jedinstvenu vladu u duhu sporazuma Tito-Šubašić i uz blagoslov Saveznika. Izlazak dijela ne-komunista iz ove vlade dogodio se kratko prije izbora za Ustavotvornu skupštinu. Nije točno ni da je Staljin s Churchillom Jugoslaviju podijelio po načelu "fifty-fifty", tako da bi pola zemlje došlo pod nadzor Britanaca, a pola Sovjeta (str. 293). Godine 1944. u Moskvi Britanci i Sovjeti dogovorili su se o postotcima *utjecaja* u pojedinim zemljama istočne i južne Europe. Nije točno da su Jugoslaveni srušili dva američka zrakoplova iznad Slovenije (srt. 301), već samo jedan, nije točno da je Mitra Mitrović 1954., kada se raspravljalo o Đilasovom slučaju još uvijek bila njegova supruga (str. 361). Kako drugu Đilasovu ženu Šteficu kasnije spominje (str. 396), ovo je trebao razjasniti. Jedan od propusta u knjizi je nenavođenje vrlo oštroga Titova napada na SAD i opravdavanje sovjetskih nuklearnih pokusa tijekom Beogradske konferencije 1961., jer upravo je to izazvalo krizu u odnosima sa SAD-om koju Ridley spominje. Ne navodi niti ime tadašnjega američkoga veleposlanika u Beogradu Georga Kennana, zasigurno jednoga od najpoznatijih američkih diplomata uopće, koji je mogao biti spomenut u moru drugih imena koje je autor

ipak istaknuo.

Dio nepreciznosti, koje nisu takve naravi da se Ridleyeva knjiga može smatrati nepouzdanom, tiču se i odlomaka u kojima se problematiziraju događaji iz svjetske povijesti. Oni su knjigu učinili zanimljivijom, a događaje vezane uz Tita stavili su u širi kontekst. Na taj je način autor vjerojatno i podilazio britanskoj publici, jer su bitno detaljnije opisani Titovi posjeti Londonu, no ijednom drugom odredištu. Svejedno, te je dijelove Ridley sam istražio u britanskim arhivima, odnosno pogledao je novinska izdanja iz toga vremena. Moglo bi mu se, ipak, zamjeriti što (str. 384) američki zrakoplov U-2, srušen 1960. godine, naziva "promatračkim", jer bi pridjev špijunski daleko bolje odgovarao istini. Nije američki predsjednik John Fitzgerald Kennedy već njegov prethodnik Dwight Eisenhower zapovijedio akciju rušenja Fidela Castra (str. 389), što je Kennedy samo nastavio provoditi. Sjedinjene Države su puno prije 1961. od Francuza preuzele "borbu protiv komunizma u Vijetnamu" (str. 419). Francuzi su 1954. tako poraženi da je njihov utjecaj na prilike u Jugoistočnoj Aziji tada posve prestao. Etiopskoga cara Haile Selassija teško da bi se moglo nazvati samo "blagonaklonim diktatorom", a Ridley je formalno u krivu kada kaže da je Rio de Janeiro još uvijek u pokrajini Guanabara (str. 399). Ta je brazilska pokrajina postojala petnaest godina i u njoj se Rio doista nalazio onda kada je Tito (1963.g.) posjetio najveću latinoameričku državu.

Nepreciznostima unatoč, Ridley je u svojoj knjizi donio i neka nova tumačenja i podatke. Iako se svi, napose oni koje je autor saznao razgovarajući sa sudionicima određenih događaja (a u bibliografiji stoje imena 53 više ili manje poznatih sudionika povijesnih zbivanja na južnoslavenskom prostoru tijekom 20. stoljeća) ne mogu provjeriti i treba im pristupati vrlo oprezno, dobrodošlo su osvježenje i izvor nekih drugačijih, životnijih, tumačenja. Izvore koje je Ridley naveo odnose se prije svega na one čuvane u britanskim arhivima i tiču se, uglavnom, rata i neposrednog poslijeratnoga razdoblja. U tim je dijelovima donešeno najviše novoga, iako je tu najjasniji ulazak u opću povijest Jugoslavije, gdje se Tito kao osoba, dotada naglašeniji, gubi.

Iako bi doista bilo pretjerivanje reći da ove dvije plus jedna Titova biografija, koje su u proteklom desetljeću napisali strani autori, a napose Ridleyev tekst, nisu donijeli baš ništa novo onome što smo do sada znali o Josipu Brozu, ipak bi se moglo ustvrditi da je Dedijer i Đilas još uvijek glavni izvor svih podataka o Titovoj mladosti, predratnom i ratnom putu, i neposrednom poraću. Vrlo je jasan nedostatak temeljitih arhivskih istraživanja za niz razdoblja.

O svemu se već moglo početi pisati "sine ira et studio" i ponuditi tekstove koji bi, očito, bili zanimljivi i domaćoj i stranoj javnosti. Bez obzira slažemo li se s citiranom ocjenom H. Schmidta na koricama Ridleyeve knjige da je Tito bio najuspješniji političar suvremene Europe.

Tvrtko Jakovina

DAVID S. PAINTER, THE COLD WAR, AN INTERNATIONAL HISTORY,
ROUTLEDGE, LONDON AND NEW YORK, 1999.

The Cold War – An International History ("Hladni rat – međunarodna povijest") Davida Paintera jedna je od knjiga koju je poznata izdavačka kuća Routledge objavila u seriji "The Making of the Contemporary World" ("Stvaranje suvremenoga svijeta"), urednika Erica Evansa i Ruth Henig sa Sveučilišta Lancaster. Izdanja te biblioteke su kratka, a cilj im je dati provokativne interpretacije određenih povijesnih, sociooloških, politoloških ili gospodarskih fenomena. Tako je i tekst Davida Paintera, profesora diplomatske povijesti na Sveučilištu Georgetown u Washingtonu dug tek 120 stranica, kondenziranoga stila, bogatoga podacima i nije ga lako brzo čitati. Međutim, ovo je pouzdan i točan pregled

HISTORIJSKI ZBORNIK

GODINA LIV
ZAGREB 2001.

UDK 93/99
ISSN 0351-2193
Historijski zbornik, god. LIV, str.1-250, Zagreb 2001.

Izdavač
Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor
Slaven Bertoša
Mirjana Gross
Ivan Kampuš
Franko Mirošević
Ivica Prlender
Tomislav Raukar
Petar Strčić
Josip Vrandečić

Glavni i odgovorni urednik
Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:
ABC Clio
Historical Abstracts
America: History and Life

Adresa uredništva
Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:
Horetzky